

МИСЛИТЕЛІ
НІМЕЦЬКОГО
РОМАНТИЗМУ

М И С Л И Т Е Л І
Н І М Е Ц Ь К О Г О
Р О М А Н Т И З М У

УПОРЯДКУВАННЯ
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ

ВИДАВНИЦТВО
«ЛІЛЕЯ-НВ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК 2003

ISBN 985-665-016-5

ББК 87.3 (4НІМ)
М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»
Благодійного фонду «Філософський проект»
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),
філософським факультетом Львівського національного університету
імені Івана Франка (Львів, Україна)

та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)
Тарас Возняк (Львів, Україна)
Райнгард Гайденойтер (Мюнхен, Німеччина)
Киртіс Генкок (Канзас, США)
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)
Пітер Редлат (Нью Йорк, США)
Леонід Рудницький (Філядельфія, США)
Гельмут Феттер (Відень, Австрія)
Олег Фешовець (Львів, Україна)
Роман Цяпало (Деб'юк, США)
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)
Ульріх Шваєр (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн *Олени Рубановської*
Верстка *Ірини Шумади*
Коректура *Алли Журави, Лідії Левицької*

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. —
Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

ISBN 966-668-016-5

© Л. Рудницький, О. Фешовець,
упорядкування, вступна стаття, коментарі, 2003
© Видавництво «Лілея-НВ», 2003

● БЕТТИНА ФОН АРНИМ

(Bettina von Arnim)

Письменниця, художниця, композиторка. Народилася 04.04.1785, Франкфурт-на-Майні; померла 20.01.1859, Берлін.

Її дещо ексцентрична жіноча натура відзначалась якоюсь дивовижною, навіть, на перший погляд, несумісною двоякістю. Беттіна фон Арнім була типовою представницею романтичного світогляду та світосприйняття, сповненою глибоких почуттів і мінливих настроїв у своєму одержимому поклонінні перед геніальністю Гете, і водночас рішучою поборницею людських прав та свобод, яка наслідилася звернутися своїми творами до прусського короля Фрідріха Вільгельма IV з вимогою покращити умови життя простого люду в країні.

Рано осиротівши, Беттіна фон Арнім провела своє дитинство та юність в католицькому інтернаті м. Фрітцлар, а згодом виховувалася бабцею, письменницею Софією фон Ля Роше (1731—1807). Численні подорожі європейськими містами та інтенсивні інтелектуальні контакти з братом К. Brentano, поетесою К. фон Гюндероде, письменником Л. Тіком, мистцем К. Ф. Шінкелем, науковцями Ф. Д. Шляєрмахером, братами Я. та В. Гріммами та ін. замінили їй університетські студії.

По смерті свого чоловіка, письменника і поета А. фон Арніма (1831), Б. фон Арнім виступила у ролі видавця повного зібрання його творів. Власну ж літературну діяльність вона розпочала романом у листах *Goethes Briefwechsel mit einem Kinde* (Листування Гете з дитиною, 1835), якому завдячує свою посмертну славу. Приблизно третина від усього обсягу твору була витвором фантазії письменниці, палко закоханої в Гете, а тому схильної до ідеалізації його образу. У своїй творчості вона бачила себе музою та коханою поета, який втілював для неї ідеал пристрасного і водночас ніжного коханця. Щоправда, дещо з цих фантазій таки відповідало дійсності. Відомо, наприклад, що деякі творчі імпульси з її сторони знайшли відображення в сонетах Гете, написаних у 1807/08 роках до Міни Герцліб. Цікавим може видатися також й те, що Беттіна фон Арнім намагалася написати музику до драматичної трагедії «Фауст», а також прагнула спорудити пам'ятник поетові у Ваймарі за власним проектом.

Окрім інших епістолярних творів, серед яких: *Die Gùnderode* (Гюндероде, 1840), *Ilius Pamphilus und die Ambrosia* (Іліус Памфіліус та амброзія, 1848), *Clemens Brentanos Frùhlingskranz* (Весняний вінок Клеменса Brentano, 1844), Беттіна фон Арнім була авторкою кількох соціально-утопічних творів, як от: *Dies Buch gehùrt dem Kùnig* (Ця книга призначена королю, 1842), *Gesprùche mit Dùmonen*, *Das Kùnigsbuch zweiter Band* (Розмови з демонами. Королівська книга. Другий том, 1852), що мали на меті висвітлення можливих способів реформування державного та суспільного устрою тогочасної Пруссії.

ФРАГМЕНТ ЗА НАЗВОЮ «ГЕЛЬДЕРЛІН»

*З німецької переклала
Марта Дубасович за виданням:
Die Deutschen Romantikor: In Zwei
Bànden. Bd. I / Hrsgb. von Gerhard
Stenzel. — Salzburg: Das Bergland-
Buch, 1964*

¹Йоганн Крістіан Фрідріх Гельдерлін, німецький поет-романтик, перекладач з давніх мов; народився 20 березня 1770 року в Лауфені (Вюртемберг), помер 7 червня 1843 року в Тюбінгені. З 1788 року разом із Гегелем та Шеллінгом вивчав теологію в Тюбінгені. В 1794—1795 роках студіював філософію у Фіхте. По завершенні навчання працював домашнім вчителем в сім'ї франкфуртського банкіра Й. ф. Гонтарда. Закохавшись у його дружину — Сюзетту, Гельдерлін присвячує їй ряд своїх творів, згадуючи її під

Добрий і великодушний Сінклер, він хотів поїхати до хворого Гельдерліна. Він розповідав, що той живе у селянській хатині біля струмка, спить при відкритих дверях і під дзюркотіння струмка годинами декламує грецькі оди. Принцеса фон Гомбург подарувала йому рояль, він порозтинав навіпіл струни, але не всі, так що кілька клавіш стукають, та імпровізує на ньому. Ах, я напевно теж хотіла б туди податись, це божевілля видається мені таким добрим та величним. Шт. Клер мені сказав: «Не викликає жодного сумніву, що він є найбільшим елегічним

постом; та хіба це не сумно, що з таким чоловіком так поводяться і охороняють його, наче божого заручника від нації? Але тут бракує розуму, поняття, жоден навіть не здогадується про його існування і не знає, яка святість ховається у цьому чоловікові. Тут, у Франкфурті, я навіть не можу назвати його імені, бо тут розголошують про нього жадливі речі, і лише тому, що він полюбив жінку,² для того, щоб написати свого «Гіперіона».³ Для тутешніх людей любити — означає мати намір одружитись. Але такий великий поет облагороджується у своїх поглядах, він підносить світ туди, де він справді мав би перебувати, — у вічну поетичну ферментацію; інакше ми б ніколи не довідались про таємниці, приготовані для розуму. І повірте, що цілковите безумство Гельдерліна виникло із надто тонкої організації; його душа наче індійський птах, народжений у квітці; і тут ця міцна шоретка стіна, навколо нього, замкненого з совами, як же він зможе тут одужати. Це фортепіано, на якому він порвав струни, є справжнім відбитком його душі, я хотів звернути на це увагу лікаря, але дурню можна пояснити ще менше, аніж божевільному».

Я більше нічого не хочу чути про релігію і християнство; християнами ставали, щоб сфальсифікувати вчення Христа. Кидати каміння і прикривати оголене тіло — ось що називають справою милосердя, але піти за Христом в пустелю і навчатись його мудрості — за це ніхто не візьметься. Вони обвішують себе клаптями вченості, яку не знають як застосувати, проте дослідити глибину і владу одного-єдиного душевного підґрунтя — для цього ніхто не має часу. Ти ж не думаєш, що я з найглибшим благоговінням і сильно сконцентрувавшись замість того, щоб досліджувати історичний мотлох, пішла би слідом за ним, якби він навчав мене так само, як мусив навчати інших, щоб зберегти собі життя, і мав через це збожеволіти. Як подумаю — який відгомін має його мова! Його вірші, які прочитав мені Сінклер, розкидані по різних календарях: ах, чим все-таки є мова для святого створіння! Він був її союзником, вона подарувала йому свою пайпогаєм-

іменем Діотіма. В 1801—1804 рр. продовжує працю домашнього вчителя в Санкт-Галлені і Бордо, пізніше — бібліотекар в Гамбурзі. Після повернення з Франції, під впливом звістки про смерть Діотіми, божеволіє й з того часу живе під опікою однієї родини в Тюбінгені. В універсальній творчості Гельдерліна знайшли своє відображення антична та західна культури, класична та романтична традиції, пієтизм, Ідеї Просвітництва (захоплення Французькою революцією) та німецького ідеалізму. Його поезія, що є найважливішою частиною його творчості, наділена виразним філософським характером. Найвищий естетичний ідеал поета становила одухотворена природа як втілення краси, гармонії в поєднанні з високим патріотизмом. Окрім од, гимнів та елегій, Гельдерлін є автором трагедії *Der Tod des Empedokles* (Смерть Емпедокла, 1799), роману в листах *Hyperion* (Гіперіон, 1797), перекладів творів Піндара та Софокла, а також філософсько-естетичних творів, як от: *Urteil und Sein* (Судження і буття), *Über die verschiedenen Arten, zu dichten* (Про різновиди поезії), *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus* (Давня системна програма німецького ідеалізму). Українською мовою поезію Гельдерліна перекладали: І. Франко, Ю. Липа, В. Онуфрієнко, М. Орест, С. Гордієвський, В. Котляков, П. Тимошко, М. Бажан, В. Мисик, І. Качуровський.

² Тобто — Сюзетту Гонтард («Діотіма»).

³ Тут йдеться про піричний роман Гельдерліна «Гіперіон, або Єремія в Греції», темою якого стала пантеїстична туга за єдністю з божественним.

⁴ Тема цього «наближення до вогню» психологічно розроблена К. Юнгом.

ФРАГМЕНТ ЗА НАЗВОЮ «БЕТГОВЕН ТА ГЕТЕ У ТЕПЛІЦІ»

З німецької переклала
Марта Дубасевич за виданням:
*Die Deutschen Romantiker: In Zwei
Bänden. Bd. 1 / Hrsgb. von Gerhard
Stenzel. — Salzburg: Das Bergland-
Buch, 1964*

нішу внутрішню красу, та не так, як для Гете, через недоторкану щирість почуття, а через безпосередній зв'язок з ним. Як правдиво! Він напевне міг поцілувати мову. Так, так буває: хто надто-надто наближається до богів, для того вони стають нещастям.⁴

Я знайшла його¹ на останньому поверсі, в передпокої стояло фортепіано, а поряд — поганаеньке ліжко з мішком соломи та вовняною ковдрою. Слуга сказав: «Це оселя пана». Я увійшла. Він сидів за фортепіано і сказав: «Я щойно написав для Вас гарну пісню». Він заспівав «Чи знаєш ти країну», що зазвучало зовсім не плавно і не м'яко. Голос був різкий, нерівний, це був крик натхнення, що не зважає на норми музичного виховання і присміність звучання. Він запитав: «Ну як, Вам подобається?» Я кивнула; він проспівав пісню ще раз з вогнем, який запалюється у свідомості, передаючи їй своє полум'я; потім він переможно глянув на мене. Він бачив, як палали мої щоки та очі, і паївно сказав: «Ага!» — і заспівав: «Не висихайте, сльози вічного кохання! Ах, яким порожнім, яким мертвим видається світ для очей, які не знають сліз!» Тоді він записав це речення у вигляді цифр на дощечку, яку він носив у кишені, дозволяючи мені тим часом розчесати його скуйовджене волосся. Він поцілував мою руку, і коли я захотіла піти, вийшов разом зі мною. По дорозі він сказав: «Музика — це атмосфера моєї душі, тут вона цвіте, а не тільки пускає листя, так, як думки тих інших, що теж називають себе композиторами. Мало хто розуміє, що піком натхнення є кожне музичне речення, і мало хто знає, що саме натхнення є вершиною музики». Він говорив це так, наче я віддавна була його найближчим другом.

Імператриця та австрійські герцоги перебували тоді у Теплиці, і діяльність Гете була ними високо оцінена; нагода висловити імператриці свою відданість була для нього особливою честю. Про це він урочисто скромно натякнув Бетговену. «Щось такого, — сказав той, — Ви не повинні цього робити, з цього не буде добра, Ви повинні тицьнути їх носом у Ваші якості, бо самі вони їх

¹ Тут йдеться про Людвіга ван Бетговена (1770—1827), відомого німецького композитора, учня Гайдна, представника віденської класики; через прогресуючу глухоту був змушений припинити свою концертну діяльність і зосередитись на композиторському фахові; довершив і розвинув класичну музичну мову та її види (особливо сонату, симфонію), одночасно мав великий вплив на формування музичної романтики.

не побачать. Вона не принцеса, яка давно цілує Тассо, бо марнославство її слабе місце. Я повія з ними по-іншому. Якось я мав давати уроки герцогу Райнеру, і він змусив мене чекати у передпокої, за це я під час уроку добре повикручував йому пальці. Коли він запитав мене, чому я такий нетерпеливий, я сказав, що витратив багато часу у почекальні і тепер моє терпіння вичерпалось. Після цього випадку він ніколи не змушував мене чекати, я навіть зміг його переконати, що це є поганою витівкою, звірство якої проявляється лише вдень. А ще я сказав йому, що вони, звичайно, можуть начепити орден, але через це не станеш ні на крихту кращим; вони можуть зробити з когось тасмного чи придворного радника, але не Гете чи Бетговена, отже те, що їм не під силу і до чого їм самим ще дуже далеко, те вони повинні навчитись поважати, — це корисно для здоров'я».

Якось прогулюючись вони побачили імператрицю в супроводі придворних і герцогів, які прямували їм назустріч. Бетговен сказав: «Продовжуйте тримати мене під руку, — це вони мають дати нам дорогу, а не ми їм». Гете був іншої думки, він почувався незручно у такій ситуації; він відпустив руку Бетговена і відійшов набік, знявши капелюха, в той час як Бетговен, опустивши руки, пройшов поміж герцогами і лише трохи підняв капелюха, поки ті відступали набік, даючи йому дорогу, і привітно з ним вітались. По той бік він зупинився і чекав на Гете, поки той, низько кланяючись, пропустив їх повз себе. Тоді він сказав: «На Вас я зачекав, бо Вас я шаную і поважаю, як Ви цього й заслуговуєте, але вони були не варті тих почестей».

Після цього Бетговен прибіг до нас і все розповів, по-дитячому радіючи, що поглузував з Гете. Те, що він розповів, було правдою до сдиного слова, нічого суттєвого не додалося, Бетговен розповідав про це однаково кілька разів, і для мене це було дуже важливо у кількох відношеннях. Я розповіла про це герцогу Ваймарському, який теж був у Тепліці і теж глузував з Гете, не сказавши тому, звідки йому про це відомо.

Л. ван Бетговен: його музика стала вагомим елементом контексту романтичного думання

З німецької переклала
Марта Дубасевич за виданням:
*Die Deutschen Romantiker: In Zwei
Bänden. Bd. I / Hrsgb. von Gerhard
Stenzel. — Salzburg: Das Bergland-
Buch, 1964*

Краса неминуча! Розум, який її в себе вбирає, володіє нею вічно, і вона для нього неминуча. Не образ, що її віддзеркалює, не форма, яка є вираженням її духу, володіють красою: її має лише той, хто в цьому дзеркалі відчуває власний дух і жагуче бажає його побачити. Краса утворюється у тому, хто її шукає, хто її може розпізнати і прагне їй уподібнитись.

Кожна справжня людина є митцем. Вона шукає красу і намагається її відтворити, наскільки вона спроможна її досягнути. Кожній справжній людині потрібна краса як єдиний харч для душі.

Мистецтво є дзеркалом душі, зображенням якої є її сходження від Бога, що нам і віддзеркалює мистецтво. Будь-яка краса — це усвідомлення твоєї власної краси.

Саме мистецтво якимось дивом дає тобі змогу побачити чуттєву копію душі.

Кожен життєвий порив є поривом краси. Глянь на рослини, всі їхні прагнення — це бажання цвісти, а реалізація цього бажання була закладена вже у насініні. Отже, бажання є, мабуть, найпевнішою гарантією. Хто прагне вічної краси, той буде нею володіти і насолоджуватись.

